

ZÁCHRANA MĚSTSKÝCH VODOJEMŮ NA ŽLUTÉM KOPCI V BRNĚ

Článek se zaměřuje na význam spolupráce vysokých škol s veřejnými a soukromými institucemi při záchraně kulturních památek na konkrétním příkladu vodojemů na Žlutém kopci v Brně. Dále se zabývá vlivem památky na území, ve kterém se nachází, včetně historického vývoje. Článek poukazuje na základní výzkumné metody při zjištění hodnoty a kvality památky. Poslední část je zaměřena na konkrétní studentské architektonické návrhy, které se staly jedním z podkladů pro jednání za účelem prohlášení staveb za památku, a samotný výsledek.

Vývoj území a jeho význam v kontextu rozvoje Brna

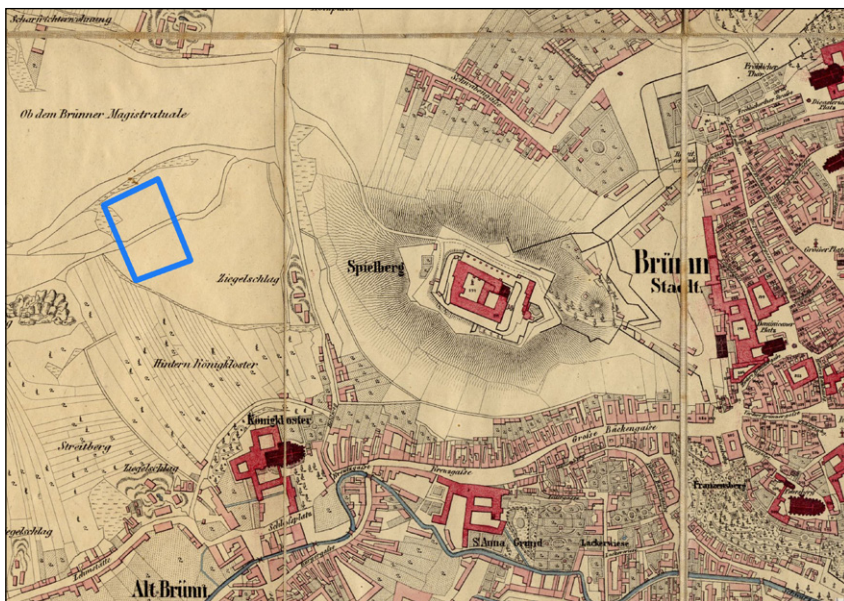
Současné uspořádání území na Žlutém kopci je výsledkem přetváření volné krajiny na urbanizované prostředí. Rozkládá se mezi Kraví horou, hranicí Pisárek a ulicí Úvoz. Dle dochovaných historických map (obr. 1) se zde až takřka do konce 19. století nacházely především pastviny, menší pole, vinice a pár vojenských objektů. Na přelomu 19. a 20. století začaly místní spolky v lokalitě vysazovat stromy a zároveň odstraňovat nechtěné objekty zanechané po cihelném průmyslu a vojsku. Zároveň byly postaveny dva cihelné vodojemy (obr. 2).

Postupně se zde začalo s výstavbou tzv. německé úřednické čtvrti, která byla koncipována podle principu tzv. zahradního města. Tento princip byl převzat z Anglie a jeho cílem bylo vytvořit harmonické spojení městského a venkovského života, a to především díky dostatečné různorodé zeleni, čímž by se odstranily nevýhody obou prostředí a zachovaly se jejich výhody. Po první světové válce vyvstala potřeba výstavby rodinných a činžovních domů, které byly realizovány ve spolupráci bytových družstev a stavebních firem.

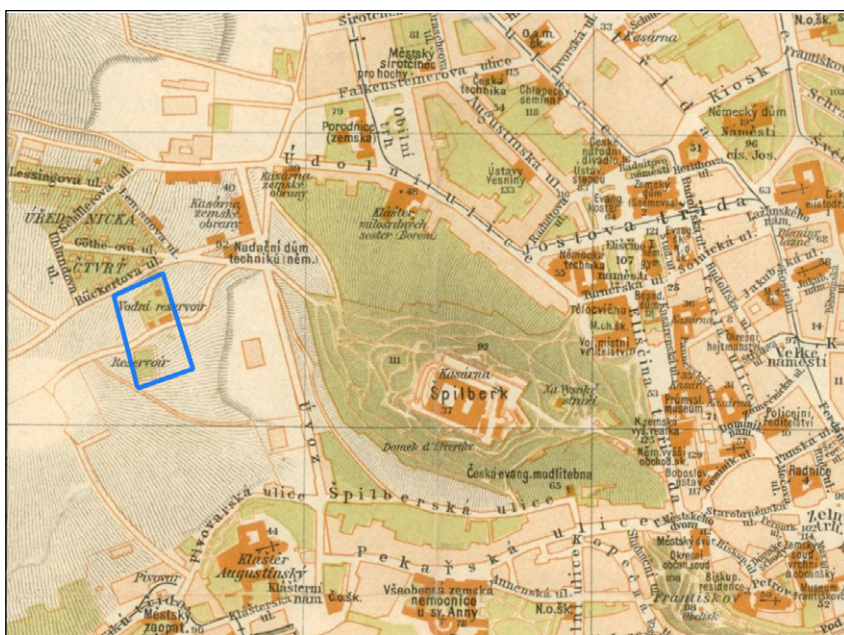
Ve 20. letech se začala utvářet tzv. úřednická čtvrť a bylo založeno náměstí Míru (obr. 3), které bohužel doposud není koncepčně dořešeno. Kancelář architektů města Brna proto v roce 2021 vypsal na tento prostor architektonickou soutěž. Náměstí Míru je historicky vymezené veřejné prostranství Masarykovy čtvrti, které tvoří v současnosti jeho přirozené centrum s občanskou vybaveností. K naplnění původní koncepce, staré téměř sto let, chybí po-

slední vymezení pomocí jižní strany náměstí a vytvoření plnohodnotného centrálního veřejného prostranství od-

povídajícího nejen jedinečné architektuře místa a kvalitní okolní urbanistické struktury, ale také celé městské čtvrti

Obr. 1: Mapa z roku 1858

Obr. 2: Mapa z roku 1900, kdy byly postaveny dva cihelné vodojemy

Zdroj: <https://www.vilemwalter.cz/mapy/>

Zdroj: <https://www.vilemwalter.cz/mapy/>

Obr. 3: Založení náměstí Míru (1921)

a potřebám jejích obyvatel.¹ Historicky zde vznikaly i veřejné stavby jako nemocnice, školy, kostel apod. Úřednická čtvrt' byla přejmenována na Masarykovu. Na přelomu 20. a 30. let se vlivem hospodářské krize omezila družstevní výstavba a stavěly se především vily a samostatně stojící domy pro bohatší vrstvu. Masarykova čtvrt' tak během první republiky postupně splynula se sousedními Pisárkami a Žabovřeskami. K dokončení komunikací a propojení čtvrti došlo až po druhé světové válce [1]. Stavební zásahy během minulého režimu až do současnosti naštěstí zachovaly rezidenční charakter území, ve kterém však absentují služby, jak zmiňují i místní obyvatelé.

Vliv kulturních památek na okolní území, ve kterém se nacházejí

V obecné rovině mají kulturní památky na své okolí širokospektrální vliv, který zahrnuje ekonomické, sociální a kulturní aspekty. Z ekonomických aspektů je to v první řadě turismus, dále vyšší ceny nemovitostí a případně investice. Ze sociálních aspektů má největší význam pořádání společenských akcí, festivalů a kulturních programů, což posiluje sociální soudržnost a komunitní život. Kulturní aspekt představuje časově nejdelší

úsek a je důležitý pro zachování a předávání kulturního dědictví budoucím generacím. Kulturní památky reprezentují historické události, tradice, hodnoty a identitu.

Objevení vodojemů na Žlutém kopci a vznik iniciativy za jejich záchranu

Souhra více okolností dovedla v roce 2015 Ing. Aleše Svobodu přes fotografa Libora Teplého až k nálezům skrytého podzemního pokladu technické architektury 19. století – vodojemů na Žlutém kopci, která v kontextu Evropy nemá obdobu [kromě Anglie, odkud pochází Thomas Docwry, stavitel zdejšího nejstaršího cihelného vodojemu (1868–1876)]. V území se nacházejí celkem tři vodojemy. Dva cihelné z let 1876 a 1900 a jeden dvoukomorový betonový, který vznikl krátce po roce 1910 [2]. Po prvním zveřejnění fotografií z interiérů, které ukazovaly „katedrální“ krásu stavby, se začalo veřejně diskutovat o tom, jak tento soubor objektů zachránit. Jednou z hlavních iniciativ bylo Občanské sdružení Masarykova čtvrt'. Tehdejší představitelé Magistrátu města Brna plánovali v místě vodojemů výstavbu velkokapacitního parkovacího domu pro přilehlý Masarykův onkologický ústav, což by vedlo k demolicí

objektů vodojemů. S prosbou o prověření možností využití vodojemů se Ing. Svoboda obrátil na prof. Ing. arch. Jiljího Šindlara, CSc., z Ústavu architektury FAST VUT v Brně.

Výzkum a metody

K tomu, aby bylo možné vodojemy prohlásit za památku, bylo nutné provést několik kroků. Jedním z hlavních kroků byla maximální možná rešerše dochovaných dokumentů týkajících se kontextu před vznikem objektů i jejich vzniku samotného. Jednalo se o práci badatelskou, převážně v archivech. Bylo zapotřebí mezioborové spolupráce historiků, architektů a specializovaných inženýrů, kteří mohli na základě svých odborností pomoci skládat jednotlivé fragmenty informací v celek.

Dalším ze základních kroků a metod výzkumu pro zjištění stavu a hodnoty památky byl stavebněhistorický průzkum. Jeho základem je detailní průzkum stavby (konstrukcí, prvků, detailů i prostorových souvislostí) a shromáždění písemných, plánových a obrazových materiálů. Výsledkem analýzy všech těchto poznatků a jejich formalizovaného zpracování je elaborát, který obsahuje textovou část (vyhodnocení archivního průzkumu, stavební popis objektu a všech jeho částí), grafické vyhodnocení (vyhodnocení stavebního vývoje a památkové hodnocení) a obrazovou a plánovou přílohu zachycující historickou i současnou podobu zkoumané stavby. Tento dokument je pak jedním ze základních podkladů pro kvalitní a efektivní památkovou péči, zejména při určování optimálních podmínek péče o nemovité památky [3]. Přesný postup prohlašování nemovitých objektů za kulturní památku se řídí podle zákona č. 20/1987 Sb., zákon České národní rady o státní památkové péči (§ 3).

Průzkum ukázal, že po statické stránce jsou vodojemy až v neuvěřitelně dobrém stavu. Samotné konstrukce, a to především ty cihelné, vykazovaly lokální malé poruchy, jako jsou průsaky a drobné praskliny. Nádrže sloužily až do roku

¹ GERÖ, J. 2021. Náměstí Míru Masarykovy čtvrti v Brně. In: *13th Architecture in Perspective*. Ostrava: VŠB-TU Ostrava, Fakulta stavební, Katedra architektury. Str. 119–121. ISBN 978-80-248-4552-4.

Obr. 4: Řešené území (Filip Gladiš)

1997, tedy přibližně 120 let. Konstrukce, které byly po tuto dobu pod hladinou vody a dostaly se na vzduch, zůstaly také v dobrém stavu. To napovídá o kvalitě použitých materiálů a technologií. Izolace proti obousměrným průsakům byla realizována pomocí půlmetrové vrstvy bílého jílu, který již začal lokálně prosakovat, což vedlo ke zmíněným poruchám.

Proces záchrany ve spolupráci s Ústavem architektury FAST VUT v Brně

Po domluvě se prof. Šindlar se svými kolegy rozhodl dané téma vodojemů zařadit do hlavního semestrálního předmětu, kterým je Ateliérová tvorba. O studiu architektů profesor říká: „*Studium budoucích architektů vyžaduje komplexní systém odborností a témat, která jim nabídnou bezpečnou orientaci v profesi. Ústav architektury Fakulty stavební reaguje, mimo jiné, i na aktuální témata společensko-kulturního dění, zejména v městě Brně, ale i Jihomoravského kraje. Ve školních ateliérech jsou řešeny projekty na obnovu a záchranu nejenom výjimeč-*

ných objektů, tedy zcela logicky i historicky a technicky výjimečných prostorů.“²

Celkově vzniklo v letech 2016–2018 osmnáct osobitých studentských prací

zahrnujících tehdy pouze nejstarší vodojem. Mezi velmi zajímavé a odbornou veřejností kladně diskutované patří dva projekty, které získaly prestižní studentské ocenění, jako je Stavba Jihomorav-

Obr. 5: Vstup do vodojemu – návrh (Filip Gladiš)

² Rozhovor s prof. Ing. arch. Jiljím Šindlarem, CSc., Ústav architektury FAST VUT v Brně, r. 2024.

Obr. 6: Řešené území (Ondřej Veselý)

ského kraje 2016 (Filip Gladiš) a celkové první místo v soutěži o cenu Arnošta Wiesnera 2018 (Ondřej Veselý). Každý ze studentů pracuje s jinými principy a okolním veřejným prostorem.

První autor přistupuje k řešení s vizí minimálních zásahů, které pouze vytvoří nejnужnější propojení s okolím. Prakticky nechá návštěvníka do poslední chvíle před vstupem dovnitř v nejistotě,

co se vlastně pod travnatým násypem skrývá (obr. 4 a 5).

Druhý z autorů uvažuje o objektu jako o skrytém pokladu, který by se měl vystavit pro co nejvíce místních i kolemjdoucích občanů. V návrhu je nad částí vodojemu odstraněna zemina a klenuté stropy. Ve dvou polích obvodových stěn jsou probourány stěny pro vznik „kulturní uličky“ (obr. 6 a 7).

Obr. 7: Vstup do vodojemu – návrh (Ondřej Veselý)

Výsledek

Ocenění projektů architektonickou i odbornou veřejností získají studentské projekty těžce zpochybnitelnou garancí kvality návrhu. Projekty se tak stávají legitimním nástrojem pro jednání se zástupci samospráv i veřejnosti. Toto se stalo i v případě vodojemů na Žlutém kopci, kdy byly projekty poskytnuty Ing. Aleši Svobodovi, který pak měl v rukou silné prezentační argumenty. Záměry byly jasně podloženy možnostmi využití, které prokazovaly celospolečenský přínos. Výsledkem celého procesu bylo, že v roce

2019 byl prohlášen vodárenský areál bývalých městských vodojemů za kulturní památku a následně byl v roce 2022 celý areál po stavebních úpravách, které navrhl Ing. arch. David Prudík, zpřístupněn veřejnosti.

Použité zdroje:

[1] BAM. N.d. Masarykova čtvrť 1918–1945. In: *Brněnský architektonický manuál – průvodce brněnskou architekturou*. [on-line]. Dostupné z: <https://www.bam.brno.cz/stezka/4-masarykova-ctvrt-1918-1945>. [cit. 2024-07-31].

[2] NPÚ. N.d. Cihlový vodojem z let 1896–1900. In: *Památkový katalog*. Národní památkový ústav. [on-line]. Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/cihlovy-vodojem-z-let-1896-1900-14201686>. [cit. 2024-08-01].

[3] NPÚ. N.d. *Stavebněhistorický průzkum*. Národní památkový ústav. [on-line]. Dostupné z: <https://www.npu.cz/cs/pamatkova-pace/sluzby-pro-veřejnost/dokumentacni-fondy-a-knihovny/sbirka-shp-a-planove-dokumentace/stavebnehistoricky-pruzkum>. [cit. 2024-08-01].

[4] VUT. 2024. Vodojem na Žlutém kopci jsou mysteriózní podzemní chrámy. Má to velkou sílu, říká architekt a objevitel Aleš Svoboda. In: *Zprávy z VUT*. [on-line]. Dostupné z: <http://www.zvut.cz/tema/tema-f38144/vodojem-na-zlutem-kopci-jsou-mysteriozni-podzemni-chramy-ma-to-velkou-silu-rika-architekt-a-objevitel-ales-svoboda-d257204>. [cit. 2024-08-01].

Ing. arch. Viktor Svojanovský
Ústav architektury
Fakulta stavební VUT V Brně